

PROPONOWANE TEMATY/ZAGADNIENIA
NA XX POWSZECHNY ZJAZD HISTORYKÓW POLSKICH
LUBLIN 2019
ZESPÓŁ PROGRAMOWY HISTORIA XIX WIEKU

Pracownicy Zakładu Historii XIX wieku Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego proponują ze swojej strony trzy zagadnienia/problemy, które w ich ocenie, mogły by stać się przedmiotem obrad XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich (panel poświęconym dziejom XIX w.):

- 1. Dzieje miast dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XIX wieku.**

Uzasadnienie: Zauważalny jest deficyt badań i syntetycznych opracowań poświęconych dziejom miast i mieszczaństwa w XIX wieku w odniesieniu do ziem dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Dwie czołowe prace podejmujące tematykę miast i mieszczaństwa tj. Jana Ptaśnika *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Kraków 1934 r. oraz Marii Boguckiej i Henryka Samsonowicza, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986 r. kończą się na epoce przedrozbiorowej, a zatem nie obejmują XIX wieku. Mamy więc do czynienia z ewidentną luką badawczą.

Namysł nad tą problematyką w zakresie stanu badań, konceptualizacji, możliwych perspektyw teoretycznych mógłby stać się impulsem do podjęcia intensywnych badań, których finalnym efektem byłoby doprowadzenie do syntetycznego, a zarazem dynamicznego ujęcia rozwoju i przemian zachodzących w miastach byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pojmując miasta jako pewną

specyficzną przestrzeń wraz z zamieszkującą je ludnością zwracamy też uwagę na deficyt syntetycznych, całościowych prac poświęconych poszczególnym grupom społeczno-zawodowym związanych z ośrodkami miejskimi. Nie ma takich prac zarówno w odniesieniu do inteligencji, burżuazji, drobnomieszczaństwa czy robotników (posiadamy jedynie wycinkowe obrazy niektórych z nich, ograniczone często do jednego regionu/ośrodka/miasta).

Problematyka miast wydaje się nam istotna również z uwagi na jej doniosłość przy badaniu zagadnień o szerszym wymiarze/charakterze jak np. społeczno-gospodarczych przemian (dla uchwycenia początków modernizacji rzecz absolutnie kluczowa) czy stopnia absorpcji cywilizacyjnych osiągnięć na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

II. Naród polski/społeczeństwo polskie w XIX wieku.

Uzasadnienie: Brak portretów zbiorowych poszczególnych warstw polskiego społeczeństwa/narodu oraz ogólnego portretu wspólnoty.

Na całościowe ujęcia czekają praktycznie wszystkie warstwy zarówno te zamieszkujące obszary miejskie, a więc burżuazja, inteligencja, drobnomieszczaństwo, robotnicy (o czym wspominaliśmy przy okazji propozycji pierwszego tematu) jak i te związane z obszarami wiejskimi czyli arystokracja, ziemiaństwo czy chłopci. W odniesieniu do całości zbiorowości dysponujemy jedynie skromnym szkicem, nie mogącym już sprostać dzisiejszym wyzwaniom poznawczym zawartym w pracy Ireneusza Ichnatowicza, Antoniego Mączaka, Benedykta Zientary *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*, w której jeden z rozdziałów dotyczy społeczeństwa polskiego w XIX w. Zgłaszając to zagadnienie chcielibyśmy zwrócić uwagę na potrzebę rozszerzenia spektrum badań o polską emigrację oraz o te skupiska ludności polskiej, które jeszcze przed rozbiorami znajdowały się poza zasięgiem Rzeczypospolitej Obojga Narodów (np. zamieszkujące obszar Śląska).

Temat ten, oprócz wymienionego wyżej powodu, wskazujemy również z uwagi na istotne, naszym zdaniem, nierozstrzygnięte problemy natury terminologicznej i metodologicznej, nad którymi warto by się pochylić przy okazji powszechnego zjazdu historyków. Najważniejszym wyzwaniem w tym kontekście jawi nam się próba definicyjnego ujęcia i dookreślenia relacji pomiędzy terminem „społeczeństwo polskie” a „naród polski”. Katalog szczegółowych pytań jest tutaj szeroki, przytaczamy zatem tylko niektóre z nich: czy można obu tych pojęć używać wymiennie, czy w ogóle można mówić o społeczeństwie polskim w przypadku braku państwa polskiego? Jakie kryterium przyjąć przy odróżniania elementu polskiego od niepolskiego np. burżuazji polskiej albo polskiej inteligencji (pochodzenie po rodzicach, język, samookreślenie itp.?). Czy można przyjąć jedno podstawowe kryterium np. język w odniesieniu do wszystkich warstw czy też różne np. w przypadku tych bardziej wykształconych, świadomych – oprócz języka (jedynego być może właściwego dla chłopów/włościan) jeszcze chociażby partycypację w polskiej kulturze, świadomą deklarację itp.).

Na zjeździe byłaby też okazja do namysłu nad możliwością aplikacji różnych propozycji teoretycznych do badań nad polskim narodem/ społeczeństwem żyjącym w tak szczególnych i wyjątkowych uwarunkowaniach (pozbawiony niedawno własnego państwa, rozczłonkowany i włączany do kilku istotnie różnych kulturowo wspólnot politycznych). W tym kontekście chcielibyśmy zwrócić uwagę na rzadko czy zgoła w ogóle nie przywoływaną perspektywę rozpatrywania Polaków jako swoistej mniejszości narodowej zamieszkującej zarówno w trzech państwach zaborczych jak i w innych krajach Europy i świata (skutek emigracji politycznej i zarobkowej). Przyjęcie takiej optyki pozwoliłoby, naszym zdaniem, sformułować nowe pytania i problemy badawcze. W oparciu o pewne ustalenia z dziedziny socjologii w zakresie badań i refleksji nad mniejszościami można by postawić np. pytanie: na ile polska mniejszość wykazywała/objawiała działania/postawy/cechy typowe, a na ile odbiegające od nich? Kolejne szczegółowe przykładowe

zagadnienia to chociażby: 1) postawy obronne/manifestacji odmienności versus postawy ugodowe/asymilacji; 2) czy i w jakich wymiarach/aspektach relacje z dominującą większością etniczną były ważniejsze dla dalszych procesów/zjawisk społecznych niż więzi między rodakami oddzielonymi granicami? 4) mechanizmy przystosowawcze; 3) jak kształtowały się relacje z większością etniczną – towarzyskie, polityczne, zawodowe? 4) mniejszość a państwo – odbiór tego państwa i jego instytucji (które były neutralnie względnie dobrze odbierane, a które wrogo, postrzegane jako narzędzie opresji i ucisku).

Zdecydowana większość Polaków, poza zrywami niepodległościowymi, jak ten po wkroczeniu Napoleona na ziemie polskie w 1806 roku, a potem kolejne powstania, pozostawała politycznie wręcz obojętna wobec wąskich elit społeczeństwa, zaangażowanych w akcje służące odzyskaniu polskiej państwowości. O ile kwestie walki o Polskę mają swoje omówienie w historiografii, która wielokrotnie stawiała też pytanie: bić się czy nie bić? o tyle do tej pory nie rozwinięto badań nad postawami tej części społeczeństwa, która akceptowała obcą władzę, funkcjonując z większym lub mniejszym zaangażowaniem w strukturach państw - rozbiorców Rzeczypospolitej. W tej sytuacji powinny pojawić się pytania badawcze dotyczące poznania mechanizmów i systemów wartości, które stały za wyborami jakich w ciągu XIX wieku dokonywali polscy poddani w trzech państwach rozbiorowych. Pozwoli to lepiej zrozumieć procesy budowy nowego społeczeństwa na ziemiach polskich, zastępującego stare i tradycyjne, związane jeszcze ze spuścizną Rzeczypospolitej.

III. „Życie codzienne na ziemiach polskich w XIX wieku.

Argumenty:

Tutaj wskazujemy przede wszystkim na zaniechaną w polskich badaniach nad XIX wiekiem kwestię „życia codziennego”. Obecna jest ona tylko w pojedynczych pracach i artykułach poświęconych

wybranym warstwom społecznym. Tylko niektóre też spośród wyszczególnionych zagadnień w bogatej refleksji teoretycznej rozwijanej w ramach tego nurtu historiograficznego, zostało poruszonych (nader jednak skrótowo i nazbyt powierzchownie z racji obszernego zakresu chronologicznego) w pracy *Obyczaje w Polsce od czasów średniowiecza do czasów współczesnych* pod red. Andrzeja Chwalby, Warszawa 2004 (tam rozdział III Dobrochny Kałwy, *Polska doby rozbiorów i międzywojnia*). Warto zatem byłoby się zastanowić nad syntetycznym przedstawieniem „Życia codziennego na ziemiach byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XIX wieku” ewentualnie „Życia codziennego Polaków w XIX wieku (ten aspekt wymagałby zastanowienia). Całościowym ujęciem tematu pozostaje bowiem napisane w gawędziarskim tonie (lata 30 i 40 ubiegłego wieku) *Życie polskie w XIX wieku* Stanisława Wasylewskiego.